

ПРИЛОЗИ

ПРАВНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ НА ЛИЦЕЈУ ПОСЛЕ 1844 ГОДИНЕ

Најзначајније промене у школском образовању Србије прве половине деветнаестог века извршене су Устројенијем јавног училишног наставленија од 23 септембра 1844. Њиме је учињена прекретница у развоју све наставе, почев од основношколске, па до највише — лицејске. Ово не значи да је тај снажни заокрет дошао изненада. Низ напора и предузетих мера је уложено да би први закон о школама Кнежевине Србије осигурао модернизовање школскопросветног живота.

I. — Јасним одредбама први школски закон српске државе дефинише место и улогу Лицеја где постоје два факултета: филозофски и правни, на којима школовање траје две године, али тако да се на Правни факултет ступа после завршеног Филозофског факултета.

У „правословном“—правничком отсеку Лицеја утврђено је да се у првој години предају ове науке: Право природно, Полиција, Народна економија и Финансија, Статистика „поглавити Европски држава; — и особито Србије, Право јавно Србије и Право каноничке цркве источне, Француски језик. — У другој години заступљене су ове дисциплине: Право грађанско српско, Право криминално, Поступак судејски грађански, с образцима и Поступак судејски криминални с образцима, Право јавно народа „положително.“

Одредбама члана 53 Устројенија утврђен је и број наставника на Лицеју, и то: за Веронауку и канонско право један наставник, за Француски језик један; четири професора за филозофски одсек Лицеја и три професора за правнички одсек. — Као што се види, у првој и другој години „Правословија“, изузев „Права каноничког и цркве источне“ које предаје вероучитељ и Француског језика који предаје специјални наставник, у плану студија су десет правничких дисциплина; њих узимају на себе три професора, како то Устројеније прописује.

Пошто је закон учврстио програм лицејске наставе у најопштијим цртама, остало је да се разради обим градива за сваки предмет посебно. То је извршавао Лицејски савет на предлог његових чланова.

На почетку 1844 обнародован је Законик грађански Кнежевине Србије чији је творац био угледни новосадски адвокат и писац Јован Хаџић. За тај законик наша правничка литература је рекла

да је био скраћено издање аустриског законика од 1811, прилагођено унеколико српској друштвеној стварности са одликама схватања једног космополите, сасвим у духу филозофије која је прожимала друштвена и културна стремљења доба. — Тада је припреман и први закон о школама Србије који је итекако узео у обзир важну правну област за факултетску наставу на Лицеју.

Стварно, на основу Устројенија наставни рад је могао почети школске 1845/46 године. Доцније, школске 1847/48 године „Законик грађански у полугодишњем школском теченију толкован је“ ученицима друге године права од професора Максима Симоновића. Он је тада имао тринаест слушаца, од којих је само један из Београда (1).

О томе шта је у овом предмету обрађивано, које су теме биле, нема података, тако да нам недостаје преглед наставне материје.

Исте школске године предавао је професор Игњатије Станимировић „Мудрословно право криминално“ у другој класи „правословаца“. Његова предавања је слушало дванаест редовних и један „изванредни“ слушалац. Станимировић је тада, као оно од раније, предавао и Статистику којом је започео своју професуру на Лицеју.

Шаљући списак слушаца за прво полугодиште 1847/48, професор Игњатије Станимировић дао је и преглед предаваног предмета. „Мудрословно право криминално“ захватало је увод у коме је изложено: „Обште доњатије права криминалног или казнословног. Основ права криминалног. Право казни је природно, па зато како у држави тако и ван ове подат се. Полза и разделеније права криминалног.“ — У даљем излагању овај предмет је обухватио две „части“, и то прва „О злочинству и казни у обште“, и друга „О наособном праву криминалног.“

Прва „част“ садржи шест глава, од којих су три савлађиване током првог полугодишта друге године, а остале током другог полугодишта, заједно са „наособним правом криминалним.“

Предмет прве главе је „познаније и разделеније злочинства“. Овде је узето у обзир: „Изјасненије злочинства у обште. Определеније строгоправословног злочинства наособ. Разделеније и по овоме наименованије разни злочинстава, и то: а) по призренију на злочин твор имајућем, б) по призренију на закон и предмет повређени, в) по призренију на последујући казн.“ — Глава друга бави се „подлогом, предметом и начином злочинства.“ У њој се третира: „О подлогу правословног злочинства наособ. О предмету злочинства с наособним примечанијама. О начину злочинства по грубом свом виду, и то: а) по спољном твору, којим је злочинац на зло дело притекао. При овом опет нарочито дејствовати се има: О стицању на злочинство, и то наиленце: сезаклјатију и ајдуклуку. б) О начину злочинства по внутренију злочинца сведомости и неправедном и противзаконом делу свом. — Извори и од куда последујући степени.

(1) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Ф I, 15—1848.

Еда ли при збившем се злочинству, такође и злочинства предпоставити се има. О неспреченом, необтуженом, и одобреном злочинству другога.“

Трећа глава првог дела овог предмета расправља „О нарави и естеству казни.“ — Најпре ту је обрађено „Поњатије и одређеније правословне казни наособ. Разлика правословне казни од сродни зала. О цели правословне казни, и то: а) у смотренију обшти примечанија. б) У смотренију разни о таковој мненија. в) У смотренију истине и својствене цели при правословној каштиги. — О досуђивању, задавању и качеству правословне казни. Разни родови и видови при правословној казни. О праву казни и смрти. Разни начини при задавању казни. О телесним каштигама. О слободукидним казнима. О глобителним и озлогласителним казнима.“

У другом семестру друге године настављено је излагање материје „Мудрословног права криминалног.“ — Током тог времена пређена је глава четврта прве „Част“ која је обрађивала „О примењивању злочинства у казни.“ — Пета глава имала је за предмет излагања: „О прилагању или употребленију закона криминални.“ — И последња, шеста глава првог дела расправља „О помиловању превремену или застарелости.“

Део други „Мудрословног права криминалног“ излаже „О наособном праву криминалног“ где се најпре говори о јавним злочинствима. Осим тога предмет је предавања: „I Газење јавне власти државне, II Злоупотребљавање јавне власти државне, III Застојавање или закидање власти државне“ (2).

Током школске 1847/48 године професор Сергије Николић предавао је Природно право и Полицију у првој класи „правословаца“. — Из прегледа предавања Природног права, после увода у коме су изложени општи појмови, види се да је прва „част“ обухватила „право приватно изван: друштвеном у слеђујућа три теченија. — Прво теченије, о праву безусловном, содржавајућем у Глави 1. Основ и својства права безусловни; Глава 2. Понаособна права безусловна; Глава 3. Дужности правне безусловне. — Друго теченије, о праву условном изван увредном, гди је изложено у Глави 1. Право условно; Глави 2. Право уговорно, и то у делу а) поњатија и својства уговора обште, делу б) уговори понаособни: добротворни, теретни и жребни. — Треће теченије, о праву условном постајућем, из увреде, или о праву ратном, које дејствује у Глави 1. О природи у обште; Глава 2. О начинима права увређења подржавати.“

Професор Сергије Николић је током првог семестра школске 1847/48 предавао и Полицију. Кад је 27 јануара 1848 слао свој извештај о слушаоцима и наставном градиву које је обрадио, дао је преглед предавања овог предмета. „Полиција предавана је под предписаном ауктору“ (Јовану Раићу).

Наставно градиво Полиције и Статистике или државоописнице приказано је у прошлом чланку (*Анали Правног факултета у Београ-*

(2) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Ф I, 15/1848.

ду, бр. 2 за 1954). — Статистику је предавао исти наставник — Игњатије Станимировић — од оснивања Правног факултета на Лицеју (3). Предмет је савлађиван у првој години учења.

На крају школске 1847/48 године прву класу права завршава школу. Иначе, сви су положили испит са „превасходним“ успехом из Права криминалног, док је „Поступак судејски“ отпао услед одласка професора са Лицеја.

Од живих језика Француски језик био је обавезан за правнике прве године. Школске 1847/48 године у програму овог предмета били су „граматикални анализис и толковање ауктора Шатобријана.“

Правници са Лицеја имали су обавезу да недељом иду на „поченија евангелска“ и у цркву. Они су били у повољнијем положају од филозофа — „мудрослова“ — који су по наставном плану и програму били дужни да уче „Науку Христијанску.“ Овај предмет фигурирао је за њих на првом месту (4).

Шаљући писмо и приложене извештаје појединих професора Лицеја Попечитељству правосудија и просвештенија, после обављених испита у првој половини јуна 1848, ректор Јанко Шафарик је на крају напоменуо: „Другогодишњи пак Правословија слушатељи из Поступка судејског испит положити нису могли, зато што ову науку нису никако свршили“ (5).

Уз преглед градива предмета које су излагали, професори Лицеја су дали и спискове ученика. На крају 1847/48 „првогодишњи правословија слушатељи“ били су: 1) Василије Петровић, 2) Вељко Радонић, 3) Ђорђе Мишковић, 4) Димитрије Димитријевић, 5) Живан Јовановић, 6) Живко Јовановић, 7) Миајло Дамјановић, 8) Павле Петронијевић, 9) Стефан Лењиновић, 10) Тома Јанковић. — А „другољетни Правословија слушатељи за друго училиштно теченије 1848“ били су 1) Алекса Солдић, 2) Андрија Петровић, 3) Димитрије Петровић, 4) Јован Стефановић, 5) Константин Драгутиновић, 6) Константин Младеновић, 7) Милан Ковановић, 8) Милован Николић, 9) Милош Поповић, 10) Нован Сретић и 11) Риста Спасојевић (6).

II. — Да би се олакшало савлађивање наставног градива било је неопходно имати уџбенике. Ово питање је постављено на годину дана после објављивања Устројенија јавног училишног настављенија али нема података да је решено. — По извештајима појединих професора Лицеја поводом препоруке Попечитељства просвештенија (7) да се олакша учење састављањем уџбеника, види се да се том питању озбиљно приступило. — Тако је Сергије Николић 16 октобра 1845 саопштио да ће он до почетка идуће школске године спремити за штампу Природно право. Што се тиче Народне економије и финансија Николић је известио да је предузео „Предварител-

(3) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Ф I, 15/1848.

(4) Иста архива, исти предмет.

(5) Исто.

(6) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Ф I, 15/1848.

(7) Иста архива и одељак, II No 774/1845.

на нуждна истраживања“. Осим тога он јавља да је приступио и преради Полиције.

Максим Симоновић, професор „Толкованија грађанског поступка. Поступка судеиског (при грађанским парницама, изванпарнични, криминални)“ је у исто време кад и Сергије Николић писао Попечитељству да Судски поступак није за штампу, јер се очекује нови закон о поступку. А „Поступак изванпарнични и криминални“ не може се штампати без одобрења законодавне власти, иако би их, како Симоновић наглашава, могао спремити у кратком року.

Кад је реч о Грађанском законнику, професор Максим Симоновић истиче да је његово тумачење тежак посао и да спремање овог уџбеника изискује дуже времена; то је врло важан и одговоран посао и захтева велику брижљивост.

Игњат Станимировић је 19 октобра 1845 кратко јавио да свој предмет за штампу није спремио (8).

Потреба за уџбеницима се све више осећала. То је Попечитељство нарочито изразило у свом писму од 23 августа 1848 (9), кад је критиковало метод диктирања професора, као и захтев да лицејци уче „наизустно“. Супротно томе, код ученика треба неговати „расужденије“; сваку механичност треба одбацити. — Кад је тадашњи начелник „просвештенија“ Димитрије Исавловић постављао нове захтеве за бољи методски поступак у настави, он је Лицејском савету саопштавао наступање младих снага школованих на Западу, с препоруком да буду примљени и помагани од стране старих професора. То су били Димитрије Матић и Константин Цукић.

У споменутом писму Попечитељства просвештенија Лицеју (10) извештен је Савет лицејски да је Кнез у сагласности са Совјетом на предлог Попечитељства установио нову катедру Политичке економије, финансије и науке трговине. — „Учевни“ предмети на које ће се „ограничити“ правничко одељење Лицеја у новом течају школске 1848/49 године биће: 1) Право природно, 2) Обшта штатистика, 3) Право грађанско српско, 4) Поступак грађански и криминални, 5) Политичка економија, 6) Криминално право, 7) Полиција, 8) Француски језик. — Овом приликом, као што је и раније чинило, Попечитељство просвештенија је извршило поделу предмета на наставнике. Тако је Константин Цукић добио „Политическу“ економију; Игњат Станимировић: Криминално право и Општу статистику Европе; Сергије Николић: Природно право и Полицију; Димитрије Матић: Право грађанско српско и Поступак грађански и криминални. — Мислећи на новопостављене професоре Косту Цукића и Димитрија Матића, у акту упућеном Ректору Лицеја се каже: „Попечитељство се поуздано нада, да ћете савестне, вредне и неуморне саделатеље у трудном и полезном занимању вашем имати“ (11).

(8) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, П No 774/1845.

(9) Иста архива и одељак, No 830/1848.

(10) Исто.

(11) Исто.

Коста Цукић убудуће држи Политичку економију у првој и другој години, а Димитрије Матић своје предмете Грађанско право и Поступак грађански и криминални у другој години. — Осим тога што су „правословци“ добили два млада професора образована на немачким универзитетима и нове предмете у наставном плану, на почетку нове школске 1848/49 године био је постављен „строго обвезателно“ захтев у погледу учења Француског језика, заступљеног у оба полугодишња како на филозофском, тако и на правничком отсеку Лицеја. По обиму градива које је прописано за правнике види се да је Француском језику поклоњено више пажње него што је случај у филозофском одељењу. Док је у првој години филозофије за Француски језик одређено да се савлађује граматика „до синтаксиса са надлежним упражњенијама, и читање“ и у другој години синтакса са „надлежним упражњенијама и читање“, дотле у првој години права захтева се: 1) „наизустно учење кратки прозаични састава; 2) казовно писање (Dictée); 3) толковање следећих дела: Montesquieu-a (*Grandeur et décadence des Romains*), Fénelon (четврта и девета глава „Телемака“), Buffon (*Discours sur le style*); у другој години права савлађивање Француског језика састоји се у следећем: 1) „наизустно учење кратких стихотворних састава, 2) казовно писање (Dictée), 3) толковање следећих дела: Corneille (*les Horaces*), Racine (*Britanniens*) Molière (*le Misanthrope*).“ Као што се види на филозофском одељењу удара се основа знању из Француског језика, а проширивање се врши тек на Правном факултету, али не текстовима из области струке већ из уметничких дела.

Што се више ишло ка средини прошлог века, све је више разграђавана правничка настава на Лицеју. Због тога је Попечитељство просвештенија, у коме је тада био начелник предузимљиви Димитрије Исаиловић, 10 децембра 1848 упутили Совјету своје образложење у погледу потребе повишења студија на „правословном оделенију“ од две на три године. — „... Данас је искуством доказано да је правословно оделеније Лицеума нашег у смотренију предавања у њему предмета, велики недостатак трпило“ (12).

Несумњиво, наступило је време да се уведу још неки нови предмети, као например административно право, наука о „државоуправленију“ и јавно право Србије. И они већ новоуведени предмети политичке економије претстављају не малу материју коју треба распоредити.

Попечитељство правосудија и просвештенија предложило је Совјету: 1) да се трајање „правословног наставленија у Лицеуму“ повиси од две на три године и 2) треба отворити још једну катедру са годишњом платом од 600 талира. — На „правословном“ факултету било би заступљено 14 предмета, од којих су нови: „Јустинијанови институти, Скраћена Јустинијанова пандекта, Право народа, Право јавно Србије, Право административно, Право грађанско србско.“ — Убудуће предвиђају се шест наставника правничког отсека Лицеја.

(12) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, II No 1226-Ф I, 60/1849.

Кнез је, у сагласности са Совјетом, 4 фебруара 1849, после проученог предлога, решио да се продужи школовање на Правном факултету и да се отвори још једна катедра са годишњом платом професора у износу од 600 талира. Исто тако усвојен је предлог Попечитељства у погледу броја предмета како их је оно утврдило (13).

По новом наставном плану предаваће се у првој години следећи предмети: 1) Право природно, 2) Јустинијанови институту, 3) Политичка економија, 4) Општа штатистика Европе, 5) Француски језик. — У другој години: 1) Право грађанско србско, 2) Право криминално, 3) Скраћена Јустинијанова пандекта, 4) Наука финансије и трговине, 5) Француски језик. — У трећој години права предвиђа се савлађивање ових предмета: 1) Поступак грађански, 2) Поступак криминални, 3) Право јавно Србије, 4) Право народа, 5) Право административно.

По овоме како је замислило Попечитељство просвештенија један професор који треба да наступи предаваће: 1) Право природно, 2) Јустинијанове институте и 3) Скраћену Јустинијанову пандекту; други професор, Димитрије Матић, држаће: 1) Право грађанско, 2) Поступак грађански. 3) Право јавно Србије. — Трећи професор, Игњат Станимировић, предаваће: 1) Право криминално, 2) Поступак криминални, 3) Општу Статистику Европе. — Четврти професор, Сергије Николић, предаваће: 1) Право народа, 2) Право административно у „пространом смислу“, подразумевајући и право полицајно. — Пети професор, Константин Цукић, предаваће: 1) Политичку економију и 2) Науку финансије и трговине. — Шести професор: Француски језик и литературау (14).

Што се тиче катедре Природног права „високославни је Совјет решио, да се још за једну годину с надлежним професором не попуњава, док преправљајући се за исту струку отечествени питомцац наш из стране земље натраг не дође“ (15). До тог времена Сергије Николић ће узети на себе из ове групе предмета Природно право. Пожељно би било, изјављује Попечитељство просвештенија, да неко од осталих професора „правословија“ прими да предаје бар Јустинијанове институте (16).

III. — Пошто је млади и подузимљиви професор права Димитрије Матић уочи нове школске 1849/50 године изнео своја „побуђенија заседанију професора Лицеума Србског“ да се Лицеј „возвиси“ на степен Академије (17), он је, откако је извршено проширивање правних студија, прионуо да се пође и новим начином рада како би се кандидати што боље стручно опремили за свој будући позив. Корак за што успешније извођење правничке наставе Димитрије Матић је учинио крајем 1849. Да би могао изводити наставу „Отечественог права“ он је писао Попечитељству просвеште-

(13) Државна архива у Београду, Кнежева канцеларија, В No 61/1849.

(14) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Ф I, 60/1849.

(15) Иста архива, исти предмет.

(16) Исто.

(17) Иста архива и одељак, Ф III, 302/1849.

нија да издејствује код Попечитељства правосудија да му се шаљу „све закони и уредбе, које одсад издаване буду, истим оним начином, као што се и осталим надлежателствима доставља“ (18). Другим својим писмом из истог времена, професор Димитрије Матић моли за дејство код Попечитељства правосудија „како би се судовима вароши Београда и окружија Београдског налог издао, да они мени, кад поштем, акта окончани парница издају.“ Ово потоње је потребно ради бољег извођења наставе Грађанског судејског поступка, да би „слушатељима своим и практични начин вођења парнице при нашим судовима показивати, на што је нужно имати парница, које су код судова већ окончане“ (19). Том приликом Димитрије Матић предлаже и препоручује да слушаоци стекну извесно искуство и у непосредном додиру са стварношћу. У том циљу врло би погодно било: „да се слушатељима законика и поступка судејског, као онима, кои се за будуће слушатеље и званичнике при судејској струци преправљају, дозволи, да они, кои оћеју и кад времена имају, особито после подне кад часова немају, могу у овдашње судове на рад одлазити и тамо помагати судејском персоналу и себе у поступању судејском при парницама упражњавати“ (20).

Како су тада били заступљени поједини предмети, — са колико часова седмично?

У првој години Право природно обрађивано је са 4 часа седмично; Народна економија са 4; Економија политичка са 4; Статистика са 6 и Француски језик са 3. Укупно, настава права на Лицеју за прву годину изводи се на 19 часова седмично.

У другој години заступљеност појединих дисциплина је следећа: Финансије са 4 часа седмично; Економија политичка са 2; Право криминално са 4; Законик грађански са 6 и Француски језик са 3. Укупно: 19 часова; дакле, као и у првој години.

У трећој години настава права тече по овом плану: Финансије са 4 часа седмично; Народно право са 2; Административно право са 3; Економија политичка са 2; Јавно право са 2; Грађански поступак са 3 недељно (21).

Такво је било „расположење“ предмета и часова правничке наставе на Лицеју школске 1849/50 године. Рад је текао пре и после подне, и то: од 8 до 10 часова пре и од 2 до 4 часа после подне (22).

*

Несумњиво, после озаконења школског искуства 1844, правничко образовање које је било од велике државне и друштвене користи све више напредује. О њему одговорни фактори брину много више него о осталим школама, Филозофском факултету Лицеја и

(18) Ф V, 413/49.

(19) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Ф V, 414/1849.

(20) Иста архива и предмет.

(21) Иста архива и одељак, Ф V, 448/1849.

(22) Исто.

средњим и нижим школама. На овом примеру јасно се показује велика зависност званичног образовања од система који влада у једном добу и интереса оних слојева који имају и власт и највећа средства у својим рукама. — Свемоћна олитархиска управа Совјета у периоду 1838—1858 потчинила је себи српско друштво баш захваљујући бирократији коју образује на страни и у земљи. Међутим, то не значи да су млади образовани људи гледали равнодушно на конзервативно држање врхова државе.

Чврст систем јавног образовања изграђен под уставобранитељима претставља напредак према школским приликама које су владале до четрдесетих година прошлог века у младој српској држави која се отимала од заосталости. Тада је Правнички факултет Лицеја у Београду одиграо значајну улогу у културном и друштвеном развиту земље.

Др. Владимир Грујић